
BANKA KAO INSTRUMENT NACISTIČKE PLJAČKE JEVREJSKE IMOVINE U SRBIJI ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA

Vesna S. Aleksić

APSTRAKT: Rad nastoji da odgovori na pitanje da li su postojale i kako su izgledale metode kojima su se nacisti služili prilikom sprovođenja rasističkog eksperimenta u bankarstvu Srbije za vreme Drugog svetskog rata, kao i da utvrdi konkretan novčani iznos opljačkane jevrejske imovine.

Od minhenske pivnice 1920. godine i prvih nastojanja da se u nemački javni život unese ideologija podele građana na više i niže po kriterijumu rase čistote i “nemačke krvi”, pa preko političko-programskog spisa “Mein Kampf” u kome se preporod čovečanstva video upravo u izgradnji na taj način jedinstvene nacionalne države, sve do donošenja tzv. Nirnberških zakona 1935. godine, kada se Jevrejima i zvanično ograničilo pravo kretanja, a maltretiranja se umnožila i bivala još brutalnija, postojalo je jedno važno područje u životu Nemačke koje ih je još uvek činilo dragocenim stanovnicima te zemlje. Bilo je to ekonomsko područje, a posebno područje bankarstva i finansijskog sistema, čiji su utemeljivači bili i nemački Jevreji još od XVIII veka. Za Treći rajh, koji se ekonomski oporavljao i brzo orijentisao na ratne pripreme, od nemalog značaja bilo je upravo njihovo poznavanje poslova, njihove sposobnosti i posebno međunarodne veze, što je svakako obezbeđivalo tako potrebnu ekonomsku stabilnost zemlje.

Međutim, kada je anšlusom Austrije 1938. godine pod punu kontrolu Rajha došlo i austrijsko bankarstvo, koje se dobrim delom temeljilo i na međunarodnom jevrejskom kapitalu i stručnosti jevrejskih bankara, Nemačka je odlučila da konačno započne sa rasističkim eksperimentom i u bankarstvu. Tako je *Deutsche Bank*, kao jedna od najvećih privatnih banaka u Nemačkoj¹, pokazala pretenzije prema najvećoj austrijskoj banci *Creditanstalt-Wiener Bankverein*, inače afilaciji međunarodnog (britanskog, belgijskog, švajcarskog i češkog) bankarskog kapitala.² Za vodstvo Rajha ove pretenzije bile su potpuno u skladu sa njihovom politikom što bržeg apsorbovanja austrijske privrede i plasiranja nemačkog kapitala u zemlje jugoistočne Evrope gde je ova austrijska banka imala brojne afilacije, među kojima su u Jugoslaviji bile čak tri: *Jugoslovenska udružena banka*, *Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu* i *Opšte jugoslovensko bankarsko društvo*.³ Takođe, prema njihovim planovima, Beč je za-

¹ Čelni ljudi *Deutsche Bank* su, još u vreme ekonomske krize, velike nade polagali u rešenja koja su za njeno otklanjanje nudili nacionalsocijalisti, i već su tada stupili sa njima u kontakt. Od trideset tri člana koliko ih je bilo u rukovodstvu banke, samo su tri bila iz same bančine administracije, dok su svi ostali bili predstavnici raznih industrijskih grana i osiguranja, vidi: Milan Ristović, *Nemački "Novi poredak" i Jugoistočna Evropa 1941/1942–1944/1945, Planovi o budućnosti i praksa*, Beograd, 1991, 225.

² Na čelu banke *Wiener Bank-Verein* još od 1919. godine nalazio se međunarodni bankarski konzorcijum koji je predvodila jedna od tada najstarijih evropskih banaka, *Société Générale de Belgique* iz Brisela, osnovana još 1822. godine. Druge članice ovog moćnog konzorcijuma bile su: *Banque Belge pour l'Étranger*, filijala *Société Générale de Belgique* koja je zbog obima samostalnih poslova imala centralu u Parizu i nosila drugi naziv i dve švajcarske banke: *Banque Commerciale de Bâle* iz Ciriha i *Basler Handelsbank* iz Bazela. Ovom konzorcijumu pridružila se u martu 1930. godine i *Deutsche Bank und Disconto Gesellschaft*, a nešto kasnije i *Česka Banka Union* iz Praga, vidi: Eric Bussiere, Pascal Griset, Christophe Bouneau, Jean-Pierre Willot, *Industrialisation et sociétés en Europe occidentale 1880–1970*, Paris, 1997, 111-113; Lothar Gall und andere, *Die Deutsche Bank 1870–1995*, Munchen, 1995, 378-379.

³ Eberhard Czichon, *Die Bank und die Macht, Hermann Josef Abs, die Deutsche Bank und die Politik*, Koeln, 1995, 155-156.

hvaljujući svom geografskom položaju, mreži ustanova, stručnim ljudima i sredstvima, kao i svojim tradicionalnim vezama, ispunjavao sve uslove jednog centra preko kojeg bi se jugoistočnoevropske zemlje vezale za Rajh kao privredno dopunska područja, a sam grad bi predstavljao glavno čvorište uspostavljenih veza.⁴ Iz ovih je razloga Nemačka već od 1936. godine nastojala da pojača plasman svog kapitala i u Jugoslaviji osnivanjem prve svoje banke, odnosno afilacije, na ovim prostorima. Međutim, dominantna uloga češkog, francuskog kao i švajcarskog, odnosno zapadnoevropskog finansijskog kapitala u jugoslovenskom banкарstvu ozbiljno je remetila ovakva nemačka nastojanja.

Preuzimanje akcija *Creditanstalt-Wiener Bankvereina* predstavljalo je mogućnost da *Deutsche Bank* dođe i do značajnog paketa akcija njene najjače afilacije u Jugoslaviji, *Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva A.D.* Radilo se o jednoj od najvećih privatnih banaka stranog kapitala u Kraljevini Jugoslaviji u čijem su Upravnom i Nadzornom odboru sedela značajna imena austrijskog, belgijskog i češkog banкарства, od kojih je polovina bila jevrejskog porekla. Jevreji su bili i svi direktori, visoki funkcioneri kao i značajan broj službenika centrale banke u Beogradu, zavoda u Zagrebu i filijale u Novom Sadu. Osim toga, ova banka je podržavala putem velikih kredita i mnoga preduzeća sa dominantnim domaćim ili međunarodnim jevrejskim kapitalom.⁵

Za nemačke finansijske krugove od velikog je značaja bila činjenica da je udeo stranog kapitala u privatnom banкарstvu Kraljevine Jugoslavije bio toliko veliki (62 %) da je mogao da kontroliše državnu kreditnu politiku.⁶ Okupljeni zajedno sa dru-

⁴ Andrej Mitrović, *Nacistička ideja velikog privrednog prostora i jugoistočna Evropa (1940)*, u: "Zbornik Filozofskog fakulteta", knjiga XI-1, Beograd, 1970, 723.

⁵ Vesna S. Aleksić, *Banka i moć, Socijalno-finansijska istorija Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva A.D. 1928-1945*, Beograd, 2002, 73-92.

⁶ Sergije Dimitrijević, *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije*, Beograd, 1958, 16.

gim nemačkim i austrijskim privrednicima u posebni "Srednjoevropski privredni savet" ("Mitteleuropasche Wirtschaftstag" – MWT) u kojem je sve do 1941. godine bila koncentrisana nemačka privredna (i politička) moć, osnovali su još 1936. godine Jugoslovensko-nemačku trgovačku komoru. Te godine je, zapravo, otpočeo rad na realizaciji "četvorogodišnjeg plana" na čelu sa Hermanom Goeringom, a na osnovu Hitlerovog naređenja o osposobljavanju nemačke privrede za ratne zadatke u roku od četiri godine. Tako je osnovni cilj formiranja i ove Trgovačke komore bio intenziviranje nemačkog privrednog prodora u Jugoslaviju, uz istovremeno organizovanje jake privredne obaveštajne službe.⁷ Iz ovih razloga se iste godine u Beogradu našao Goeringov specijalni izaslanik za Jugoistočnu Evropu, Franz Neuhausen, dok je za predsednika komore postavljen takode Austrijanac, Georg Saal. Zajedno sa jednim od čelnika već pomenute organizacije MWT i *Deutsche Bank*, Hermanom Josefom Absom, ove ličnosti odigraće ključne uloge pri prelasku *Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva* pod potpunu kontrolu nemačkog kapitala.⁸

S obzirom da su nemačke ratne operacije od 1939. godine pratila i nastupanja njenih najvećih banaka, tako su u njihove ruke dolazili i paketi najpre čeških a od 1940. godine i belgijskih akcija *Creditanstalt-Bankvereina*, odnosno *Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva*. Već u leto iste godine *Deutsche Bank* je posedovala 93 % akcionarskog kapitala ove jugoslovenske banke, pa je pod plaštom redovne redukcije personala odmah otpočela sa otpuštanjem nearijevskih službenika u Beogradu, Zagrebu i Novom Sadu. Iako je jugoslovenska vlada zbog promene vlasničkih odnosa uložila protest, ovaj očigledno antisemitski čin nije imao značajnijeg odjeka u tadašnjoj jugoslo-

⁷ Milan Ristović, *n.d.*, 116.

⁸ Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG), fond Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva (151) - f. 1 - j.o. 1: zapisnici i izveštaji sa sednica Upravnog odbora za poslovnu 1938. i 1939. godinu; Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti, knj. II, *Nemačka obaveštajna služba u staroj Jugoslaviji*, Beograd, 1955, 32, 159-160.

venskoj javnosti.⁹ Gledano iz perspektive Trećeg rajha uspešnom realizacijom nacionalsocijalističke rasističke kategorizacije zaposlenih bili su stvoreni gotovo idealni uslovi da ova banka postane glavni nemački privredno-finansijski instrument za obezbeđivanje njenih ekonomskih, a zatim i političkih pozicija u Jugoslaviji. Tako je banka, koja je do 1939. godine bila glavni kanal finansiranja upravo domaćih i stranih jevrejskih industrijskih i trgovačkih preduzeća, dobila sa novim vlasnicima jasno političko određenje u okviru nemačkih ratno-privrednih planova, čime se i njen istorijski značaj višestruko uvećao.¹⁰

Nakon aprilskog rata 1941. godine *Opšte jugoslovensko bankarsko društvo* je, u skladu sa podelom jugoslovenske teritorije, bilo podeljeno na dve "banke-sestre" (*Bankovno društvo za Hrvatsku* i *Bankarsko društvo* u Beogradu), mada se njihove uloge, kao i Uprava, nisu mnogo razlikovale u okupiranim delovima Jugoslavije. Specifičnost *Bankarskog društva* ogledala se u tome što je, iako zvanično srpska banka, s obzirom da je nadležnost nad njom imalo novoosnovano Ministarstvo narodne privrede Srbije, zapravo bila nemačka banka, jer su nad njenim radom i njenom poslovnom politikom kontrolu imali isključivo nemački članovi Uprave, što joj je i omogućavalo gotovo autonomni status u zemlji. Tako su H. J. Abs, Josef Joham, Nikola Berković i Ludwig Fritscher, bili istovremeno u Upravi i beogradskog i zagrebačkog *Bankarskog društva*. Na sednici Upravnog odbora *Bankarskog društva* u Beogradu, održanoj 21. oktobra 1941. godine, za predsednika ove beogradske afilacije postavljen je F. Neuhausen, dok je drugi član Uprave, J. Soengen, istovremeno bio postavljen i za Opunomoćenog šefa vojne uprave za Jugoistok pri *Srpskoj narodnoj banci*.¹¹

⁹ Više o ovome vidi: Vesna S. Aleksić, *Otpuštanje Jevreja službenika Opšteg jugoslovenskog bankarskog društva A.D. 1940. godine*, u: "Godišnjak za društvenu istoriju", IV, 1/1997, Beograd 1998, 49-53.

¹⁰ Vesna S. Aleksić, *n.d.*, 73-92.

¹¹ ASCG, 151, vidi građu Direkcije *Bankarskog Društva (BD)*, 1941-1944; *BD* je tek u martu 1942. prijavilo nadležnom Ministarstvu narodne privrede Srbije promenu naziva. Međutim, banka je u prijavi praktično usmera-

U Listi uredaba vojnoupornog komandanta Srbije, pod brojem 7, 31 maja 1941. godine, doneta je Uredba o privremenom radu bankarskog poslovanja i novčanog prometa, kojom je srpskom stanovništvu zabranjeno raspolaganje depozitima i štednim ulozima u novčanim zavodima predatim pre 18. aprila 1941. godine, kao i otvaranje trezora bez prisustva organa nemačke devizne zaštite u Srbiji. Pored toga, Jevrejima je nametnuta obaveza prijave celokupne imovine kojom su raspolagali, a nad njihovim radnjama i preduzećima bila je određena posebna, komesarska uprava.¹² Opštu jurisdikciju nad jevrejskom imovinom dobilo je Starateljstvo nad jevrejskom imovinom pri GBW, nad čijim je radom kontrolu vršio F. Neuhausen, dok je nadležnost nad ličnom imovinom i nakitom Jevreja, posle izvesnog oklevanja, prenet na nemačku operativnu grupu Sipo-SD.¹³ Već u prvih mesec i po dana, svoju imovinu prijavilo je 3498 beogradskih Jevreja.¹⁴ Novom Uredbom, 22. jula 1941. godine, sva imovina im je konfiskovana, a Jevreji su dovedeni u situaciju da, osim zabrane korišćenja svojih bankarskih uloga, depozita i ostava u trezorima, ne raspolazu više ni svojom nepokretnom imovinom.¹⁵ Usledila je prodaja jevrejskih radnji i preduzeća, uglavnom nemačkim privred-

vala rad samog Ministarstva dajući uputstva kako se vrši nova registracija u skladu sa željama nemačke privredne i vojne uprave u Srbiji.

¹² Beogradski Jevreji bili su obavezni da se prijave nemačkim vojnim vlastima, a prema specijalnoj naredbi od 19. aprila 1941. Od oko 12.000 Jevreja, koliko ih je u gradu živelu do 1941. godine, do 12. 6. 1941. prijavilo se 9.145, vidi: Savez Jevrejskih opština FNRJ, *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Beograd, 1952.

¹³ Christopher R. Browning, *Konačno rešenje u Srbiji - Judenlager na Sajmištu - Studija slučaja*, u: "Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja", 6, Beograd, 1992, 408.

¹⁴ Jovanka Veselinović, *Spisak Jevreja i supružnika Jevreja koji su prema naredbi Vojnog zapovednika u Srbiji od 30. maja 1941. podneli Opštini grada Beograda prijave o imovini*, u: "Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja", 6, Beograd, 1992, 375 - 406.

¹⁵ U međuvremenu je za nejevrejsko stanovništvo u Srbiji stavljena van snage Uredba od 31. 5. 1941, vidi i: Jaša Romano, Ladislav Kadelburg, *The Third Reich: initiator, organizer and executant of anti-Jewish measures and ge-*

nim i vojnim predstavnicima u Srbiji, dok se novac od ovih prodaja kao i naplate ranijih potraživanja od ovih dužnika slivao u *Bankarsko društvo*, na blokiranim, tzv. "Unterdepot", računima Jevreja, koji su bili vlasnici prodane imovine, uz prepoznatljivu specijalnu oznaku "GBW".¹⁶

Pošto u toku iste godine nije bilo moguće organizovati i razviti privredni plan na srpskom okupacionom području, jevrejska zaplenjena imovina omogućila je *Bankarskom društvu* u Beogradu "povećanje poslovnog volumena i tuđih sredstava". Naime, izveštaj sa sednice Uprave banke o poslovnoj 1941. godini govori o tome da se iznos bilansa povećao za čak 140.3 % u odnosu na prethodnu godinu. Radilo se pre svega o novcu koji je u banku ušao usled likvidacije, odnosno prodaje mnogobrojnih jevrejskih preduzeća i druge nepokretne imovine koju su nemačke vlasti prethodno otuđile od pravih vlasnika.¹⁷

Sva zaplenjena jevrejska imovina vodila se u *Bankarskom društvu* na specijalnim računima generalnog opunomoćenika za privredu Srbije, a deponovale su je SD (Sicherheitsdienst – Gestapo), Devisenpolizei, razne druge nemačke ustanove, komesarijati za jevrejsku imovinu i domaće banke. Osnovi polaganja, odnosno poreklo imovine, bili su odgovarajuća vrednost prodane robe, firme i nepokretnosti. Pri tom je celokupno poslovanje po ovom osnovu vođeno zasebno za pojedine firme, pod upravom odvojenih komesara i preko odvojenih tekućih računa u ovoj banci. Nakon prodaje, odnosno realizacijom ili "arizacijom" (s obzirom da je jedan podračun nosio upravo oznaku "Arisierungserloese") dolazila je čista imovina firme ili druge mase na zbirni račun generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji, pod oznakom GBW.¹⁸

nocide in Yugoslavia, u: "The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945", Beograd, 1977, 674.

¹⁶ ASCG, 151 – Arhivska grada vezana za zaplenu jevrejske imovine u BD, 1942–1944; *Zločini fašističkih okupatora...* 46.

¹⁷ Vesna S. Aleksić, n.d., 132-150.

¹⁸ Isto.

Već na osnovu izveštaja o radu o poslovnoj 1942. godini, iskazano je povećanje zbiru bilansa za 701.538.867 dinara, odnosno sa 972.679.423 u 1941. godini, na 1.674.218.290 dinara u 1942 godini.¹⁹ U međuvremenu, kako su se sve teže nalazili kupci za nepokretnu jevrejsku imovinu, predstavnici Rajha odlučili su da je "poklone" srpskoj državi, a za uzvrat povećaju novčani iznos koji je Nedićeva vlada dugovala na ime ratne štete.²⁰ Tako je, 26. avgusta 1942. godine pravo raspolaganja i uprave nad jevrejskom nepokretnom imovinom Ministarstvo finansija Srbije prenelo na *Državnu hipotekarnu banku*, koja je ovu imovinu prodavala putem licitacije, a dobijeni novac knjižila u korist tekućeg računa "Upravni štab jevrejske imovine – nepokretnosti". Na teret tog računa isplaćivana je i dalje Nemcima ratna šteta.²¹ Čak je i *Bankarsko društvo* predalo *Državnoj hipotekarnoj banci* nekoliko svojih potraživanja od Jevreja koji su posedovali nepokretna imanja, zahtevajući od banke da eventualnom prodajom iste pokrije i ova potraživanja.²² Na osnovu istraživanja istoričara Nikole Živkovića, od ovako prodatih jevrejskih nepokretnosti, do 15. 12. 1943. godine, dobijena je 1 milijarda dinara, od čega je 600 miliona dodeljeno Odeljenju vojne uprave radi regulisanja ratne odštete folksdojčerima u Banatu, a ostalo je upotrebljeno za rekonstrukciju Borskog rudnika i sl.²³

¹⁹ Isto.

²⁰ Jaša Romano, Ladislav Kadelburg, *isto*, 674; Komesarska uprava jevrejskih nepokretnosti uspela je da proda do septembra 1942, 133 imanja u ukupnom iznosu od 147 miliona dinara, iako je realna vrednost tih imanja bila preko 10 milijardi dinara, vidi: *Zločini fašističkih okupatora...* 49.

²¹ Jaša Romano, Ladislav Kadelburg, *isto*, 674; *Zločini fašističkih okupatora...* 49.

²² ASCG, 151 - Dosije "Prijava jevrejskih dugova - Državna hipotekarna banka, 1942, 1944". Ova banka je uspela da jula 1944. proda kuću u Skenderbegovoj ulici br. 6, vlasništvo Hajima Bararona, jednog od dužnika *BD*. Međutim, iako je bila obavezna, ona o ovoj prodaji nije obavestila *BD*, zbog čega je nemačka afilacija morala da interveniše, tražeći da joj se isplati tačno precizirana suma od 531.249 dinara na koju je tada dodala i kamatu od 9 1/2 %. Nema podataka da je *Državna hipotekarna banka* izvršila ovaj nalog.

²³ Nikola Živković, *Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu*, Beograd, 1975, 446.

Međutim, sve veća nestašica novca primorala je nemačke okupacione predstavnike da krajem 1942. godine preliju i sav jevrejski novac sa tekućih računa, vrednosne papire, polise osiguranja, nakit, zlato i druge dragocenosti iz srpskih novčanih zavoda i filijala bivših jugoslovenskih banaka u trezor *Bankarskog društva* u Beogradu, a na osnovu specijalnog naloga generalnog opunomoćenika za privredu Srbije o predaji jevrejskih bankarskih potraživanja i depozita kod kreditnih ustanova.²⁴ Kako su preduzeća u jevrejskom vlasništvu već bila preuzeta i prodana, bilo je potrebno doći i do njihovih akcija u drugim srpskim preduzećima i novčanim ustanovama. Prema procenama visokog savetnika Narodne banke Jugoslavije, Miodraga Ugričića, posebni udeo u ovoj akciji imale su pored ostalih srpskih banaka i Narodna banka KJ u likvidaciji kao i Srpska narodna banka. One su odobravale žiro-računu *Bankarskog društva* u korist računa generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji, "stara" odnosno nova jevrejska potraživanja nastala za vreme okupacije. Ovaj prenos Narodna banka je vršila postepeno od decembra 1942. godine sve do 1944. godine i to prema vrstama potraživanja i prema dinamici njihovog utvrđivanja, odnosno "likvidiranja". O kakvoj se sveobuhvatnoj operaciji radilo govori i činjenica da su na *Bankarsko društvo* bile prenete čak i doznake iz zarobljeničkih logora, ukoliko su korisnici ili pošiljaoci bili Jevreji. Tako je samo Narodna banka na račune *Bankarskog društva* prenela preko 18 miliona (18, 487.868,00) tadašnjih dinara.²⁵

Specijalni računi generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji koji su za ove potrebe bili otvoreni u *Bankarskom društvu* nosili su posebne oznake. Tako je "Sperrkonto" bio prolazni privremeni račun na kome je koncentrisana zaplenjena jevrejska imovina; "Sicherheiten" je bio prolazni privremeni račun u vezi sa izvršenim zaplenama; "Liquidationserloese" i "Arisierungserloese" bili su računi na koje je generalni opunomoćenik

²⁴ Vidi nap. br. 21; trezor *BD*, u kojem se čuvala jevrejska imovina, nalazio se u bančinoj ekspozituri na Terazijama br. 2.

²⁵ Miodrag Ugričić, *Novac u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata, s naročitim osvrtom na metode finansiranja okupacije*, Beograd, 2000, 114-117.

za privredu u Srbiji prenosio razne sume i čitava salda sa drugih prolaznih računa, ali su ovde vršena i direktna polaganja. Nakit, zlatnici i druge dragocenosti opljačkane od srpskih Jevreja takođe su se od decembra 1942. godine nalazile u trezoru *Bankarskog društva*, a o tome svedoče i dosijea zaplenjene jevrejske imovine, koja su formirali sami činovnici ove banke.²⁶

Nakon izvršene primopredaje ispostavilo se da je do 1940. godine, jevrejski kapital učestvovao u gotovo svim srpskim privatnim bankama i štedionicama, u ukupnom iznosu od 18.281.745 dinara ili 4,1 %. Sa 50 % i više akcionarskog kapitala učestvovao je u: *Beogradskoj trgovačkoj štedionici* (99,94 %), *Banci "Metropol"* (66,33 %), *Kolonijalnoj banci* (64,10 %) i *Banci "Mercur"* (50 %) iz Beograda.²⁷ Ovde nije bio uračunat i jevrejski akcionarski kapital uložen u *Privilegovanu agrarnu banku*, u ukupnom iznosu od 5.285.500 dinara, kao ni vrednost jevrejskih akcija *Narodne banke Kraljevine Jugoslavije*, od 1.743.000 dinara.²⁸ Nažalost, činovnici *Bankarskog društva* nisu sačinili slične proračune i za jevrejski akcionarski kapital u industrijskim i trgovačkim preduzećima. Na osnovu akcija u vlasništvu Jevreja pronađenih u "ostavi" šefa vojne uprave Vojnog zapovednika za Jugoistok (F. Neuhausena) kao i dosijea zaple-

²⁶ ASCG, 151 – Arhivska građa vezana za zaplenu jevrejske imovine u *BD*, 1942 – 1944; ova dosijea (koja su formirana "u hodu" dok su pristizale informacije iz drugih banaka) nisu kompletno sačuvana. Kako su slagana po abecednom redu nedostaju sva dosijea pod B,C,E,F,G,H,I,J,K,M,N i U" ili po našoj slobodnoj proceni, oko polovine od ukupnog broja. Tako npr, od 61 akcionara *Privilegovane agrarne banke*, nedostaju dosijea 31 jevrejskog akcionara.

²⁷ ASCG, 151, prepiska Direkcije za nadzor nad bankama i *BD*, 12–18. 5. 1943.

²⁸ Isto; Vrednost jevrejskog akcionarskog kapitala u obe banke izračunali smo na osnovu popisanih "raznih akcija zaplenjenih od Jevreja" pronađenih u "Ostavi Vojnog zapovednika za Jugoistok - šef vojne uprave grupa bi /G.B.V/" 1945. godine. Ukupna vrednost zaplenjenih jevrejskih akcija u bankama prema ovim podacima iznosila je 15.189.710 dinara, tj. za 3.092.044 dinara manje nego u izveštaju *BD* Direkciji za nadzor nad bankama. Manjak koji se pojavio najverovatnije je nastao usled podizanja novca iz ove "ostave" između 1943. i 1945. godine.

njene jevrejske imovine, sačinjenih na osnovu izveštaja pristiglih iz drugih banaka,²⁹ zaplenjeni akcionarski kapital Jevreja u industriji, trgovini i rudarstvu Srbije, iznosio je oko 17.090.053 dinara.³⁰

Jedan od dobrih razloga za sumnju u ovako iskazan mali akcionarski kapital Jevreja u privredi Srbije daje nam i izjava jednog od akcionara "Beočinske fabrike cementa" Aleksandra Ungara: "... Pošto smo saznali da se Jevreji u Beogradu postepeno istrebljuju, nekako smo se sklonili...(i) putem posrednika došli u vezu sa organom Gestapo-a dr Hajnšelom. On nam je saopštio da ćemo dobiti od Gestapo-a propusnicu za odlazak iz Novog Sada, ako im pismenim ugovorom prodamo u trezoru u Beočinu nadene zajedničke akcije moje i Julijus Džonove, koje su vredele u to vreme oko 5 miliona dinara. Nismo imali drugi izbor: ili biti streljani sa ostalima ili predati našu imovinu. Zato smo potpisali sa predstavnikom Gestapo-a pred svedocima ugovor sa Wiener Bankverein-om, kojem smo prodali akcije u vrednosti od po 5.000, za cenu od 500 dinara po komadu, a pored toga morali smo pristati na to da taj novac ostane na zabranjenom računu u Bankverein-u, gde se to i sada može videti u knjigama. Kad smo to izvršili, Gestapo nam ipak nije dao propusnicu, nego su nam rekli da možemo nestati iz Beograda."³¹ Potvrdu ovakve izjave pronašli smo i u samoj "ostavi", gde za akcije "Beočinske fabrike cementa" piše da su tu prenete sa tzv. "allgemeine depot" računa, pa nije kao kod većine drugih stajalo ime pravog vlasnika. Međutim, sa navedenom izjavom ne poklapa se ni broj akcija, niti njihova vrednost. Tako je u "ostavi" zabeleženo 205 akcija u nominalnoj vrednosti od 1.500 dinara, što znači da je njihova ukupna vrednost iznosila svega 307.500 dinara.³²

²⁹ Isto.

³⁰ Vidi nap. br. 27.

³¹ Zapisnik sa saslušanja Aleksandra Ungara, 9. oktobra 1945. preuzet iz knjige: *Zločini fašističkih okupatora...* 47.

³² Vidi nap. br. 27. Sa istog "allgemeine depot" računa u "ostavu" su prenete još samo akcije preduzeća "Prva bosanska asfaltna industrija" D.D. iz Sarajeva (100 po nom. 750 din) i "Kroatija" tvornica portland cementa D.D.

I dok je komparativnom analizom ova dva izvora ustanovljeno da se kod zabeleženih jevrejskih akcija povremeno ne poklapa ni njihov broj kao ni njihova nominalna vrednost, dotle je kod zaplenjenih menica konstatovano da pojedine nedostaju u "ostavi", dok je ukupna vrednost sačuvanih menica iznosila 77.010.322 dinara. Vrednost devedeset zaplenjenih uložnih knjižica (što, takođe, nije konačan broj) iznosila je 5.793.476 dinara, a potpuno nedostaju podaci o polisama životnog osiguranja koje su imale vrlo visoke iznose i bilo ih je više nego menica i uložnih knjižica zajedno.³³

Zanimljivo je da u "ostavi" nisu pronađeni nakit, zlatnici i druge dragocenosti opljačkane od srpskih Jevreja, o čijem postojanju govore više puta do sada pominjana dosijea zaplenjene jevrejske imovine.³⁴ Tako je, za banke na područje Banata, prilikom preuzimanja ovakvih vrednosti iz jevrejskih sefova (uvek nasilno obijanih uz prisustvo posebne nemačke komisije) postojao specijalni postupak. One su predmete od veće vrednosti dostavljale na procenu *Pančevačkoj pučkoj banci*, koja bi ih zatim prosljeđivala *Bankarskom društvu*, dok su se predmeti manje vrednosti prodavali pripadnicima Rajha, u prostorijama GBW.³⁵ Deo ovako opljačkane jevrejske imovine, a posebno zlata i dru-

iz Zagreba (320 po nom. 200 din). Bilo je i slučajeva kada se podaci koje pružaju ova dva izvora potpuno poklapaju. Tako, npr. u dosijeu preuzete imovine Josifa Amodaja (iz Jevremove br. 29 u Beogradu) *Francusko-srpska banka* obaveštava *Bankarsko društvo*, 14. 12. 1942. da dotični Jevrejin kod njih poseduje 338 akcija po nom. 1000 dinara svaka, a isti takav podatak nalazimo i u "ostavi". U pismu *Francusko-srpske banke* kaže se dalje: "Za dužnu čuvarinu gornjih hartija od vrednosti do kraja ove godine, kao i za troškove nasilnog obijanja sefa, koji nam od strane pomenutog nisu izmireni *Zadužujemo Vas sa...*", vidi: ASCG, 151, Dosijea zaplenjene jevrejske imovine (po abecedi) u *BD*, 1942-1944.

³³ Vidi nap. br. 27; Visok stepen nemačke "poslovne pedantnosti" prilikom zaplene jevrejske imovine vidi se naročito kod zaplene uložnih knjižica, čije su vrednosti ponekad iznosile manje od 100 dinara (23 ili samo 13 dinara).

³⁴ Isto.

³⁵ ASCG, 151, Dosijea zaplenjene jevrejske imovine u *BD*, 1942 - 1944; *Zločini fašističkih okupatora...* 51.

gih dragocenosti, koja je od januara 1943. godine bila koncentrisana u depozitu banke, preneo je u Berlin juna iste godine novopostavljeni nemački komesar za jevrejsku imovinu u Beogradu Adolf Mostbek.³⁶

Imajući sve ovo u vidu, možemo sa više "razumevanja" pratiti izveštaj Uprave banke za poslovnu 1943. godinu, u kojem se kaže, da se zbir bilansa povećao za 333 hiljade dinara, odnosno sa 1.674.000 (u 1942) na 2.007.300 dinara. Još veći rast beležen je kod dužnika banke i to za čitavih 158,60 % (u 1942, odnosno za još 37,77 % u 1943. godini) dakle sa 398.336.909 na 1.030.108.159 dinara u 1942. godini i još za 389 miliona u 1943. godini.³⁷ Dok su u 1942. godini ulogi na štednju bili smanjeni sa 39.131.145 na 24.030.214 dinara, došli su u 1943. godini, povećani za 352 %, odnosno na 108,6 miliona dinara. "Povećanje poslova vidi se iz ostvarenog prometa koji se popeo sa 22.404.000 na 47.065.000 dinara ili za 110 %."³⁸ Od osnivanja banke, čista dobit nikada nije bila veća nego te 1943. godine: 11.207.701 dinara.³⁹

Kada bi veličina štete učinjena pljačkom jevrejske imovine u okupiranom delu Srbije preko *Bankarskog društva* mogla dobiti novčani izraz, onda bi to po mišljenju jugoslovenskih bankarskih stručnjaka najpribližnije bila suma od 885,883.000 srpskih dinara ili preračunato po okupacijskom kursu od 50 srpskih dinara za 1 američki dolar: 17,717.660 dolara. Znatan deo ova-ko opljačkane jevrejske imovine, a posebno zlata i drugih dragocenosti, prenet je tokom 1943. godine u Nemačku dok su ma-

³⁶ ASCG, Reparaciona komisija pri vladi FNRJ (54) f. 513, dokazni materijal o pljački jevrejske imovine iz *Bankarskog društva* A.D. u Beogradu, br. 15640, 22. 4. 1948.

³⁷ ASCG, 151, Izveštaj sa sednice Uprave *BD* o poslovnoj 1943. godini, održane 27. 4. 1944. Izvesna poređenja sa izveštajem o poslovnoj 1942. god. potrebna su, prevashodno zato što je deo poslova oko zaplene jevrejske imovine ušao u bilans za poslovnu 1942, a deo u poslovnu 1943. godinu.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

nji delovi prenošeni u toku 1944. godine ili potrošeni za isplatu poslovnim i privatnim poveriocima, odnosno razgrabljeni između nemačkih vojnih i političkih predstavnika u Srbiji.⁴⁰ Na ovaj način je jedna tipično finansijska institucija uspešno doprinela uspostavljanju sprege vojne i privredne okupacije Trećeg rajha jer je svojim radom omogućavala funkcionisanje svih mera ekonomskog iscrpljivanja ovog prostora, istovremeno sprovodeći organizovanu zaplenu kompletnog jevrejskog kapitala. Bio je to primer uspešno sprovedenog rasističkog eksperimenta u banкарstvu okupirane Srbije.

⁴⁰ Miodrag Ugričić, *n.d.*, 114-117; Vesna S. Aleksić, *n.d.*, 132-150.